

Peter Vermeersch

EX

*Over een land
dat zoek is*

2014
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

*Just as there are phantom limbs there are phantom histories,
histories that are severed and discarded, but linger on as thwarted
possibilities and compelling nostalgias.*

– Adam Phillips

- Erkende en nog niet algemeen erkende staatsgrenzen
- Grenzen van deelrepublieken
- ○ Hoofdsteden
- ● ● Overige plaatsen
- Historische locaties en objecten

1

Weg

Naar Kosovo

Hij verscheen weleens vaker in haar dromen, maar dit was anders. Met een schok werd ze wakker uit een nachtmerrie die haar meteen ontglipte. Wat overbleef was angst – iemand had hem vermoord. Maar wie of hoe?

Drie dagen later gebeurde het.

De dag zelf herinnert ze zich goed: een bewolkte zondag, mild voor februari. Haar moeder was het huis uit gegaan om prei te kopen voor een ovenschotel en zij, een meisje van dertien, had de hele middag met een vriendinnetje rondgehangen in de buurt van het Moricharplein. Rond halfvijf hadden ze sirenes gehoord en het vriendinnetje had gevraagd of ze niet eens moesten gaan kijken wat er aan de hand was. *Je m'en fous*, had ze geantwoord. Sirenes hoorde je hier de hele tijd. Ze was naar huis gegaan.

Thuis rinkelde de telefoon. Ze nam op en was verrast om de moeder van datzelfde vriendinnetje aan de lijn te horen. Was dat het geluid van de televisie op de achtergrond?

‘Teuta, je vader is op het journaal.’

Dat was nog gebeurd. Ze wist niet precies waarmee haar vader zich allemaal bezighield, maar wel dat zijn acties de laatste tijd dikwijls de nationale media haalden. Zijn strijdvaardige blik leek op die van Clint Eastwood, vond ze. Clint Eastwood met een baard.

‘Wordt hij geïnterviewd? Waarover praat hij?’

‘Hij praat niet, Teuta. Ze praten óver hem.’

Zo had ze het dus vernomen.

Ze heeft hem nooit meer gezien.

Ze is zijn lijk niet gaan groeten. Ook na de uitvaart in Charleroi, waar veel mensen van overal naartoe waren gekomen – sommigen zeiden dat het leek op de staatsbegrafenis die hij had moeten krijgen – heeft ze altijd het gevoel gehad dat hij nog leefde, alleen niet hier, niet in Brussel. Pas twintig jaar later, toen ze het dossier mocht inkijken, zag ze de foto's van de lijkschouwing. Dat was hard. *Je comprends votre tristesse, Mademoiselle Hadri*, had de advocaat van de moordenaar afgemeten gezegd. Het ging niet over begrijpen, had ze gereageerd, maar over het sluiten van een juridisch dossier, een zaak die eindelijk afgehandeld moest worden, een gerechtelijke procedure, alleen zo konden alle vreselijke fouten uit het verleden een beetje worden rechtgezet, alleen zo zou er weer wat redelijkheid in deze kapotte wereld ontstaan. Iets van die strekking had ze gezegd, met grote koelheid. Geen tristesse. Maar die foto's zien in die map, dat was keihard. Alsof ze toen pas echt besepte dat hij niet alleen weg was, maar ook dood.

Dit vertelde Teuta me op een plein in de Brusselse gemeente Sint-Gillis, een paar honderd meter van de plaats waar de aanslag was gepleegd, om de hoek van waar ze woont. Ze streek door haar halflange zwarte haar. In haar gezicht school nog iets van haar speelsheid, de vrolijke blik waarmee ze me had begroet, maar haar ogen waren hard geworden toen ze praatte over vroeger. Lang geleden, dat wel, en toch ook niet. We zaten in de schaduw van het gemeentehuis – dat monumentale gebouw met die zuidelijk aandoende campanile – in de uitbundige wirwar van een zomerse donderdagmarkt. Het was juli. Er stonden plastic stoeltjes op de kasseien waar klanten zaten te borrelen naast hun tassen vol vleeswaren en kaas. Een boer met een gele bestelwagen verkocht eendenham en het stalletje ernaast serveerde champagne.

‘Buiten de Albanese gemeenschap zijn weinig mensen op de

hoogte van wie mijn vader was en wat er met hem is gebeurd.’

We nipten van ons glas. Ergens klonk een accordeon.

‘Waarom kom je niet eens bij me langs? Dan toon ik je enkele foto’s van hem.’

Zo kon een marktbezoek in Brussel verlopen. Je dronk champagne, je leerde iemand kennen die je jaren geleden al tegen het lijf had kunnen lopen, je praatte over moord en je kwam thuis met de lichtjes zilte smaak van eendenham in je mond. Je staarde door het raam alsof je buiten iets vergeten was, en hoe hard je ook nadacht, je wist niet meer wat.

Ik zocht in krantenarchieven. De Kosovaarse mensenrechten-activist Enver Hadri was in 1972 uit Joegoslavië gevlucht, las ik, en kort daarna in Brussel komen wonen. Achttien jaar later, op 25 februari 1990, werd een aanslag op hem gepleegd bij het kruispunt van de Sint-Bernardusstraat en de Overwinningstraat in Sint-Gillis. Hij stopte voor de verkeerslichten toen een Volkswagen Golf hem inhaalde. Het raampje zakte. Had Hadri naar links gekeken, dan had hij in een flits misschien nog een 7.65 mm-pistool met geluiddemper gezien. Twee schoten. Ze troffen hem in het hoofd. Hij was 49 jaar.

Ik ben gaan kijken op de plaats waar het is gebeurd, een onopvallend kruispunt in een gewone Brusselse wijk die ik goed ken. Van 1997 tot 2005 heb ik hier in de buurt gewoond – jaren waaraan ik goede herinneringen heb overgehouden en waar ik vaak aan terugdenk nu ik in een ander deel van de stad woon. Ik nam mijn gsm en fotografeerde het kruispunt, de huizen waar ik in de loop der jaren talloze malen langs was gelopen, vaak in gedachten verzonken en blind voor de stad.

Weer thuis hoorde ik Hadri zelf spreken in een flard televisiejournaal uit 1989, een paar maanden voor zijn dood, nu op YouTube. De Albanezen in Joegoslavië werden al decennialang onrechtvaardig behandeld, verklaarde hij. Kosovaarse intellectuelen snoerde men systematisch de mond, of ze werden gear-

resterd, of nog erger, en daar moest tegen gestreden worden, zeker nu Milošević de grondwet van 1974 in de prullenmand had gegooid. Ooit was dat de omvangrijkste grondwet ter wereld, die van Kosovo een autonoom gebied maakte binnen een ingewikkeld federaal systeem. Die autonomie was nu weg. Actie was nodig.

Hadri sprak in naam van een diasporaorganisatie die hij jaren daarvoor had opgericht, het Comité voor de Rechten van de Mens in Kosovo. Hij benaderde internationale instellingen, publiceerde in eigen beheer *La Voix du Kosovo* en schreef vaderlandslievende poëzie. Hij kon fel zijn – hij was een nationalist met communistische sympathieën op wiens pamfletten stevast een Albanese adelaar prijkte – maar niet zo uitgesproken radicaal als sommige van zijn medestrijders die Enver Hoxha aanhingen en ijverden voor een Groot-Albanië. Er werd een debat gevoerd onder Kosovaarse activisten over strategie en doel, en Hadri neigde naar de pragmatische kant. Hij onderhield uitstekende contacten met Albanese diplomaten in Brussel, maar over afscheiding van Joegoslavië was hij voorzichtig, want onafhankelijkheid betekende ook zelfredzaamheid. De bevolking van Kosovo moest niet in nog grotere armoede wegzinken.

Het jaar 1989 was een doorbraak geweest: het comité verwierf enige bekendheid en Hadri kwam vaker in de media. In zekere zin hielp Milošević hem, want diens obsessieve aandacht voor het lot van de Serviërs in de zuidelijke provincie lokte internationale reacties uit. Het werd een verhaal van twee onderdrukkingen. De Albanen betichtten de overheid in Belgrado van mensenrechtenschendingen, terwijl Belgrado beweerde dat de Albanen de Kosovaarse Serviërs wilden verjagen of uitmoorden. Nadat er in 1980 studentenbetogingen waren geweest heerste er in het gebied een soort permanente noodtoestand. In juni 1989 had Milošević op de massaal bijgewoonde herdenking van de Slag op het Merelveld bij Kosovo Polje gezegd dat nu, zeshonderd jaar na de legendarische strijd tegen de Otto-

maanse heersers, nieuwe gewapende gevechten niet meer uit te sluiten waren. De Albanese bevolking reageerde heftig: de mijnwerkers van Trepça protesteerden door zichzelf ondergronds op te sluiten, er waren rellen van gekomen, betogers die met stenen gooiden kregen het waterkanon tegen zich, er waren doden gevallen.

In Brussel kreeg Hadri gehoor. Amnesty International sloeg alarm en sommige journalisten die zich ter plaatse van de situatie waren gaan vergewissen, spraken over de Balkanversie van de intifada. Het Europees Parlement veroordeelde de mensenrechtenschendingen, er zou een resolutie komen, en Hadri voelde zich gesterkt. Zijn pamfletten werden gelezen, zijn teksten klonken urgenter dan ooit. Droomde hij ervan ooit naar huis terug te keren en een rol van betekenis te spelen in een nieuw land, misschien als minister of zelfs als president? Besefte hij dat meer aandacht ook meer gevaar betekende? Dat hij een doelwit was? Het Kosovaars activisme verliep via ondergrondse circuits en was internationaal vertakt, de strijd tegen dat activisme evenzeer. Eén tak reikte tot Brussel.

De aanslag was het werk van een team van drie huurmoordenaars, onder wie de man die schoot: een zekere Veselin Vukotić, bijnaam Vesko, een Servisch-Montenegrijnse ex-bokser, gangster en maffiabaas die zich had verrijkt door sigaretten-smokkel. Ik zag zijn portretfoto op het internet: de papperige wangen, de lichtjes gezwollen oogleden – Tarantino had hem niet beter kunnen uitbeelden. In Novi Sad baatte Vukotić op de bovenste verdieping van hotel Putnik een tijdje een illegale tent uit die Casino Royal heette.

De opdracht kwam van de Servische afdeling van de Joegoslavische inlichtingen- en veiligheidsdienst, beter bekend als de UDBA. Die had al vaker aanslagen in het buitenland gepleegd – meer dan tweehonderd, zeggen sommige bronnen – maar volgens een getuigenis op het Joegoslaviëtribunaal was dit de eerste keer dat de Servische geleding opereerde zonder

medeweten van de federale regering. Daarom leek deze moord een prelude op de totale ontmanteling van Joegoslavië: een geheime dienst viel uiteen in een land dat geen onderlinge samenhang meer kende. Met twee schoten in Brussel, zo waren de Balkanoorlogen van de jaren negentig begonnen.

Vukotić is jarenlang voortvluchtig geweest. Pas in 2006 kwam er een doorbraak in het onderzoek: het spoor leidde naar Spanje, waar men hem vond onder een schuilnaam en met valse documenten. De twee andere moordenaars waren tegen die tijd zelf vermoord. Vukotić werd aan België uitgeleverd en in voorarrest geplaatst in de gevangenis van Sint-Gillis, een paar honderd meter van de plek van de misdaad, en dus ook niet ver van het huis van Hadri. Dat hij eindelijk in de cel zat, was een opluchting voor Hadri's weduwe en kinderen. Maar zo dichtbij, dat voelde vreemd aan. Vreemd werd wrang toen ze merkten dat het proces op zich liet wachten, de samenwerking met de Servische overheden niet wilde vlotten en het onderzoek ten slotte vastliep. Iedereen wachtte af. Er gebeurde niets. Om precies te zijn: er gebeurde niets tot 19 december 2008. Die dag werd Vukotić in het kader van een uitleveringsverzoek van de Servische autoriteiten op borgtocht vrijgelaten en overgebracht naar Belgrado. De familie Hadri vernam het nieuws en was sprakeloos. Begreep niemand dan dat hij daar weleens connecties kon hebben? In Belgrado moest Vukotić een straf van twintig jaar uitzitten voor een andere moord – in 1997 had hij in een Montenegrijnse nachtclub een bezoeker neergeknald die een drankje op hem had gemorst. In 2010, nog geen twee jaar na de veroordeling, werd hij vrijgelaten. Medische gronden, zo luidde de officiële uitleg. Volgens Dejan Anastasijević, een Servische onderzoeksjournalist die de zaak uitzocht, bezorgde Vukotić Servische speurders sleutel informatie uit de Montenegrijnse misdaadwereld, informatie waarmee Servië het nieuwe buurland Montenegro diplomatiek in de tang kon houden, en in ruil daarvoor was hij in vrijheid gesteld. Kortom,

Vukotić had zich een weg naar buiten geklikt, naar het nieuwe Servië, dat in bepaalde opzichten nog op het oude leek, naar het nachtmilieu van Novi Sad, dat hem omarmde.

Ik zag Teuta in de loop van de volgende maanden enkele keren. Hoe was het om op te groeien als kind van een vermoorde vader? Ik wilde het weten en tegelijk ook niet. Op een avond in de late herfst ging ik langs bij haar familie. Het was kil en nat op het gemeenteplein van Sint-Gillis en ik dacht aan Kosovo, aan grofkorrelige beelden van vluchtelingen, aan de geur van vochtige grond die ik op de een of andere manier altijd met die oorlog associeer. De Kosovo-oorlog: lang geleden en toch ook niet. Ik bleef maar denken aan de foto van James Nachtwey die ik ooit in een reportage had gezien, de witte muur in dat huis in Pejë waar donkere sporen op achtergelaten zijn, slordige afdrukken van bloedende handen, maar dan in zwart-wit, zodat je op het eerste gezicht niet beseft dat het bloed is. Een onschuldige blik ziet er misschien een schilderwerkje van een kleuter in.

Maar was het daar nu nog wel zo treurig? In 2008 had Kosovo zich luid feestend onafhankelijk verklaard, de voormalige leider van het UÇK, Hashim Thaçi, had zich omgeschoold tot premier en werd soms de George Washington van de Balkan genoemd, en in het centrum van Pristina stond een groot en uitgelaten monument, een boodschap aan de wereld: **NEWBORN** in gele metalen drukletters. Had Kosovo misschien toch iets van een levenslustige kleuter?

Ik belde aan.

‘Dat jullie écht in de Albaniëstraat wonen, dat is toch onwaarschijnlijk,’ zei ik toen Teuta de voordeur opendeed. Hier in de buurt lagen ook de Bosniëstraat, de Montenegrostraat en de Belgradostraat – het leek de Balkan in het klein. Ze legde uit dat haar vader in de vroege jaren zeventig dit huis had gekocht omdat hij had ontdekt dat er een bijzondere geschiedenis aan

vastzat. In 1897 had Faïk Konitza hier gewoond, de bekendste Albanese intellectueel uit de belle époque, een goede vriend van Guillaume Apollinaire. Konitza zou later naar Amerika gaan om de Albanese zaak te bepleiten.

‘Op zulke dingen kickte mijn pa.’

Hadri had zijn leven georganiseerd rond de symbolen van zijn strijd. Zijn huis was Albanees erfgoed in een denkbeeldige Brusselse Balkan. De naam van zijn dochter verwees naar vorstin Teuta, koningin van de Illyriërs, een volk dat over een groot deel van de Balkan heerste in de derde eeuw voor Christus.

Ik werd binnengeleid in een herenhuis met hoge plafonds, sierlijsten en met een keuken in het verlengde van de woonkamer, de enfilade, kenmerkend voor Brusselse huizen uit het einde van het negentiende eeuw. Daar, in de keuken, was de tafel gedekt. Er klonk gelach en het rook er naar gebakken gehakt. Mevrouw Hadri knikte me voorzichtig toe. Ze droeg een zwarte schort waaraan ze haar handen afdroogde. Rond de tafel weerklonk het geluid van Brussel: meertalige chaos. Renoar, de oudere broer van Teuta, met kaalgeschoren hoofd en ringetje in zijn linkeroorlel, stond op en drukte me stevig de hand.

‘Zoals Renoir? De schilder?’

Hij knikte. Op z’n Albanees geschreven dan, zei hij, met een zachte stem: R-e-n-o-a-r. Ik vroeg me af of Hadri ook iets met het Franse impressionisme had. De naamskeuze reflecteerde vast zijn artistieke ambities – de gedichten die hij schreef en de tekeningen die hij maakte toen hij jong was. Renoar vertelde dat hij zelf in de muziek zat. Hij produceerde albums en speelde in een soulbandje. Ik werd ook voorgesteld aan Gilles, een buurman, een jonge documentairemaker. Gilles uit Sint-Gillis die een film maakte over Albanezen in de Albaniëstraat, hoe gek kon het worden? Ik zei hun dat en ze knikten enthousiast.

‘Zo is ons leven,’ zei Teuta.

Gilles was de voorbije zomer met Renoar in Kosovo geweest

en ze haalden herinneringen op. Voor Renoar was dit een manier om het land te herontdekken waar hij zijn eerste levensjaren had gewoond, toen zijn vader al naar Brussel was gevlucht. Hoe oud was hij, toen hij voor het eerst naar Stevie Wonder luisterde? Hij was een kleine jongen, maar zelfs in die tijd al wist hij dat hij muzikant wilde worden. *Superstition* galmde door Kosovaarse valleien. Er waren nog oude vrienden van hem ginder, zei hij, in het bijzonder een jeugdvriendin aan wie hij vaak dacht.

‘Je merkt iets bijzonders aan Renoar wanneer hij in Kosovo is,’ zei Gilles. ‘Hij herleeft. Het is alsof de Kosovaarse grond hem doet opbloeien. Lach niet, ik meen het: iets in hem reageert op de grond.’

Renoar glimlachte verlegen en haalde zijn schouders op.

‘Zou het kunnen dat ik voel wat de aarde uitstraalt? Heeft Kosovo een bepaalde frequentie? Ik ben tenslotte een bassist. Misschien ben ik wel uitzonderlijk gevoelig voor dat soort diepe trillingen.’

Ik luisterde naar hun verhalen terwijl we gevulde paprika's aten. Op elk bord lagen er twee: een rode uit België en een groene uit Kosovo. Mevrouw Hadri was net terug van een bezoek aan haar zus in Pejë, de bergstad in het zuidoosten van Kosovo, niet ver van de grens met Montenegro. Daar kwamen de groene paprika's vandaan.

‘Zeggen jullie soms ook Peć in plaats van Pejë?’

Plaatsnamen in Kosovo: gevoelige materie, vaak codetaal om over het conflict te praten. Was het Priština of Prishtinë? Trepça of Trepča? Peć of Pejë? Peć is de Servische naam. In de stad staat het patriarchaatsklooster van de Servische orthodoxe kerk, en daarom hechten Serviërs er gewoonlijk veel belang aan. Nu wonen er haast geen Serviërs meer, maar de naam is nog in zwang en dat is niet onlogisch: Kosovo blijft officieel een meertalig land. Kosovo? Wacht, misschien moet ik Kosova zeggen, de Albanese versie van de naam. En is het eigenlijk een

land? Ondanks de onafhankelijkheidsverklaring beschouwt Servië het nog altijd als een provincie. Ook een groot deel van de leden van de Verenigde Naties erkent Kosovo niet, en er zijn landen die aarzelen. Het territorium is strikt genomen onnoembaar: voor de Kosovaarse regering is ‘Kosovo’ te Servisch en voor Servië is ‘Kosova’ te Albanees. De EU besliste in 2012 over ‘Kosovo*’ te spreken, een term waarmee de Servische regering zich kon verzoenen. De asterisk verwees namelijk naar een voetnoot, en in die voetnoot viel te lezen: ‘Deze benaming zegt niets over positie of status en is in overeenstemming met Resolutie 1244 van de VN Veiligheidsraad en de Opinie van het Internationaal Gerechtshof over de Onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.’ Dat was de techniek van de diplomatie. Met een sterretje kon je alle kanten uit. Het was beter dan een schotwond.

Ik dacht dat zich nu boven de gemengde paprika’s een ingewikkeld gesprek zou ontspannen – Enver Hadri was op dit punt vast onverzoenlijk geweest – maar de familie Hadri leek het allemaal niet veel uit te maken. Pejë of Peć: in Brussel waren Sint-Gillis en Saint-Gilles toch ook hetzelfde?

‘Eén ding moet je onthouden,’ merkte Renoar op. ‘Als je in een Servische enclave terecht komt, dan kun je de naam van mijn vader beter niet noemen. In de rest van Kosovo is hij een held.’

Teuta dacht terug aan haar kindertijd. Ze herinnerde zich een opdracht in de klas: teken de vlag van je land! Teuta had niet geweten welke vlag ze moest tekenen: de Belgische, de Joegoslavische of de Albanese. Geen van de drie leek te kloppen. Doe dan maar de Joegoslavische, had de meester gezegd. Toen ze thuiskwam met de tekening van een blauwe, witte en rode strook met daarboven een grote rode, geel omrande ster, was Enver Hadri prompt naar de school gestapt om het onderwijzend personeel de les te lezen, wellicht met een pamflet in de hand waarop hijzelf eigenhandig een tweekoppige zwar-

te adelaar had gestencild. Ziedaar, hoe het moest.

‘Oké,’ zei Renoar, ‘laten we even uitleggen waar de Enver Hadristraat in Pejë precies ligt. En over de buste moeten we het ook hebben. Jammer dat je niet in de zomer gaat, want dan kon ik mee. Wat ga je ginder precies doen? Zul je een dagboek bijhouden?’

Mevrouw Hadri zei: ‘Je zou best mogen logeren in mijn huis in Kosovo, maar eigenlijk heb ik geen huis in Kosovo, alleen een ruïne.’

‘Het is in feite een prachtig oud Ottomaans pand!’ reageerde Teuta. ‘Jammer dat het niet wordt onderhouden. Je kunt altijd eens gaan kijken. Wanneer vertrek je?’

Ik zei dat ik naar Kosovo ging voor onderzoek, maar dat ik daarnaast gewoon met mensen wilde praten die mijn pad zouden kruisen. En dat ik binnen een week vertrok, met een vlucht naar Pristina. Ik besloot de naam van de hoofdstad op zijn Nederlands uit te spreken, en dus schrijf ik het nu ook maar zo, zonder š of sh of ë. In tijden van politieke wirwar is meer verarring zaaien misschien nog de beste aanpak.

‘Het zal er ijjig zijn. Je zult vast willen terugkeren in de zomer.’

‘Ik stel even mijn jeugdvriendin in Pejë op de hoogte.’

Renoar typte op zijn iPhone.

‘En mijn neef Mirgjin. Die moet je spreken.’

Mevrouw Hadri diende ondertussen het dessert op: baklava. Net als de paprika’s kwam dit gerecht van haar zus. Mevrouw Hadri was met een zakje noten in Brussel op het vliegtuig gestapt. In Kosovo had de zus de noten in het honinggebak verwerkt. Dat gebak was met haar teruggereisd en lag nu op ons bord. Ik proefde een zoete vorm van migratie.

Maandagavond, eind november. Hoe moet het zijn om je land te ontvluchten? Hoe moet het zijn om terug te keren? Je staart gedurende de hele vliegreis voor je uit alsof je een hardnekkige

puzzel probeert te ontwarren. Je hebt je oude zwarte leren jekker aan, die stinkt naar Lucky Strikes en rakija. Je bestudeert de flesjes parfum in het in-flightmagazine en leest telkens opnieuw de eerste bladzijde van *The Economist Guide to the EU*, een beduimd exemplaar. Je bekijkt je ruwe handen, de blauwe vingernagel. Je herstelt dakgoten voor een firma in het buitenland. Je dweilt klaslokalen. Je bent een jonge vrouw met een huilende baby op schoot.

Ik sta in een lange rij voor de paspoortcontrole en staar naar de reclameborden. Het woordbeeld van het Albanees werkt ontregelend: iemand die azerty heeft zitten typen op een qwertyklavier. Overal prijken vlaggen. Ik neem mijn bagage van de band en wandel verstrooid langs de douane.

De nachtwaker van het hotel die me staat op te wachten heet Dani. Hij draagt een blauw pak en heeft een netjes getrimd ringbaardje dat hem een ernstige aanblik verleent. Hij drukt me stevig de hand en knijpt in mijn schouder. Nu al maten. Kosovoarse nachtwakers die bijklussen als chauffeur mogen kennelijk met de splinternieuwe SUV van de baas rijden. Met een grote omhaal gooit Dani mijn koffer op de achterbank en slaat het glimmende portier dicht. Ik denk aan het notitieboekje dat in mijn bagage zit, overweeg even het eruit te halen, maar laat het dan toch maar zitten. Een interview met een taxichauffeur? Belegen genre. We rijden weg van de parking, en Dani en ik zitten in stilte naast elkaar naar buiten te kijken.

‘Het hangt hier niet altijd zo vol vlaggen,’ zegt hij na enkele minuten.

Op weg naar het centrum van Pristina blijft de vlaggenkoorts maar aanzwellen. Al talloze rode vaandels met de zwarte tweekoppige adelaar zijn we gepasseerd. Op auto's: het doek strak over de motorkap gespannen. In etalages, aan lantaarnpalen, op onafgewerkte gebouwen – constructies van gewapend beton waar het betonijzer nog uitpriemt en die daardoor lijken op de uitgerafelde rand van een gigantisch borduurwerk.